

DESCOPERIRI NEOLITICE ȘI DE EPOCA BRONZULUI LA MACEA „TOPILA” (JUDEȚUL ARAD)

Victor Sava*

NEOLITHIC AND BRONZE AGE DISCOVERIES FROM MACEA „TOPILA” (ARAD COUNTY)

Abstract

One of the main tasks of an archaeologist is to provide the general public or the specialist with information of its research. During more than a century, when archeology was institutionalized, in Romania, many archaeologists have forgotten or ignored this natural function of their trade. As a proof for the above statement are the unpublished archaeological collections. Therefore any action undertaken in order to facilitate the publishing of any archaeological collection must be supported. Below I will analyze the artifacts discovered at Macea „Topila”. This archaeological objective has been often the victim of local amateurs.

Macea village is located in Arad county, 23 km south of the Arad municipium and 7,5 km east of the border with Hungaria (Pl. I/1). The site is at an equal distance between the Mureș and Crișul Alb Rivers. In terms of relief, Macea is a part of Arad Plain which represents a smaller unit of the Western Plain of Romania.

Following the field research conducted in April 2009, by Victor Sava, Florin Mărginean and George P. Hurezan, the site was located at 2,20 km East-South-East from Macea village (Pl. I/2; II/1). The potsherds were collected from a wide area, 450 m, on the North-South axis and 550 m, on the East-West axis. The tell extends over a maximum of 24,4 hectares. At a first view the tell, at least on the Eastern and South-Western side, appears to be surrounded by a ditch, which also represents the limit of the settlement. It is worth mentioning that the ditch, at its Eastern side, is visible on aerial photos, or Google Earth (Pl. II/1).

The Macea „Topila” site makes its appearance in the archaeological literature in 1971 with a study written by Eugen Comșa, dedicated to „Banat” flint type. Here the site is noted as being a part of the distribution range of this flint type and the artifacts discovered here were chronologically defined as Tisa. Some years later, 1976, Petre Roman published in a study “the transitional period to the Bronze Age” archaeological material which was at that time in the Arad Museum collections. Among the ceramics published, there were several from Macea “Topila” that were defined as Cernavoda III-Boleráz. Other studies that mention the site resume the information from the articles quoted above.

In April 1955 was made an excavation by a group of amateurs, led by Ferenc Kovács. The excavation consists in a 10 m long and 2 m wide section. In the following years were made several field research organized by Museum of Arad specialists, but also by amateurs from Arad County.

Neolithic

For the Neolithic potsherds there are five types of temper: sand; silt and sand; chaff and sand; silt and chaff; silt; sand and chaff. The most numerous ceramics have been tempered with silt and sand, followed by silt and chaff; sand. The last two, chaff and sand; silt, sand and chaff, were rarely encountered. In the majority of cases the ceramics are well smoothed. Most of the pottery is oxidant burned. The colors of the ceramics are brick/

---

* Complexul Muzeal Arad, Piata Enescu, nr. 1, 310131 Arad, e-mail: sava_vic@yahoo.com.

red, bric/red-reddish and gray.

Arad Museum has a limited number of artifacts discovered at Macea "Topila", but representative for the chronological framework of the site. Until now we have limited analogies from Arad area, this is due to the brief publications and because of the unpublished excavations or field research conducted over the years. In terms of relative chronology, Macea "Topila" site belongs to Vinča C/Bucovăț III/late Szakálhát/Tisa I sequence.

Bronze Age

The temper categories are the same as the Neolithic pottery, burning is both oxidant and reductant, the burning quality is very good, the color is bric/red or gray, all of the ceramic fragments are polished.

It can be said with certainty that this type of ceramic material represented by Macea "Topila" discoveries belongs in terms of relative chronology to Middle Bronze Age, Cornesti-Crvenka group.

Next I would like to talk about a very interesting artifact, both as aspect and as functionality. The artifact is registered under number 13667 (Pl. X/1/1a; XII) and it was discovered by András Susan in 1960, digging a pit. Similar artifacts have been discovered at Klárafalva, a Mureș culture tell and at Békés, Otomani culture.

Defining the functionality of such artifacts can be a sinuous process. For the Klárafalva artifact the context is clear, it was excavated around the interior hearth, the functionality is not specified. Concerning the fragment from Békés, the authors point out that this fragment is a piece of hearth.

For our artifact the situation is somewhat different, we do not know anything about the context of discovery, but the functionality is easily recognized due its form. We should remember that the interior is secondary burned, the conical bottom is perfectly suitable to attach a stick, to make it more easily maneuverable. The artifacts form points to a torch, a sort of mobile lighting device. Given these data I believe that the artifacts discovered at Klárafalva, Békés and Macea represents lighting containers.

Discussion upon the so-called Cernavoda III-Boleráz discoveries

The publication of the first artifacts from Macea "Topila" is due to Petre Roman in 1976. After a brief description of the archaeological material, he associated Macea to other Cernavodă III sites from Arad Plain. As a conclusion it can be affirmed that at Macea "Topila" we are not dealing with Cernavodă III- Boleráz discoveries and the chronological and cultural framework made by Petre Roman is erroneous. A part of the archaeological material put here into question belongs to Vinča C/Bucovăț III/late Szakálhát/Tisa I horizon, and the other to Cornesti-Crvenka group.

Conclusions

Based on the few artifacts discovered here one can say that Macea „Topila” is a multilayered site. The first layer belongs to Neolithic and the second to Bronze Age. It seems that the prehistoric site was been overlaid by a necropolis whose chronology is uncertain and by a small settlement belonging to XI-XIII century A.D.

Keywords: Western Romanian Plain, Macea, Neolithic, Bronze Age, Findings.

Cuvinte cheie: Câmpia de Vest a României, Macea, Neolitic, Epoca Bronzului, descoperiri.

Introducere

Una dintre principalele atribuțiuni ale unui arheolog este aceea de a pune la dispoziția publicului larg sau a specialistului toate informațiile de care dispune într-un moment dat. Pe parcursul a mai bine de un secol de când arheologia a fost instituționalizată, în România, mulți dintre arheologi au uitat sau ignorat această atribuțiune firească a meseriei, din care făceau sau fac parte. Drept dovadă depozitele arheologice ale instituțiilor abilitate sunt pline de material arheologic nepublicat. De aceea orice demers efectuat în vederea punerii în circuitul arheologic a unor cercetări inedite merită sprijinit. În rândurile ce urmează voi analiza un lot de artefacte descoperite la Macea „Topila”, obiectiv arheologic ce a fost deseori victima colecționarilor și împătimiților locali ai arheologiei.

Descriere geografică

Comuna Macea este situată în județul Arad, la 23 km Nord de municipiul Arad și 7,5 km Est de granița cu Ungaria (Pl. I/1). Localitatea se află la o distanță egală față de râul Mureș și râul Crișul Alb. Din punct de vedere al reliefului Macea se află în Câmpia Aradului, care la rândul ei face parte din Câmpia de Vest a României.

În urma cercetării de teren efectuate în aprilie 2009, de către Victor Sava, Florin Mărginean și George P. Hurezan, situl a fost localizat la 2,20 km Est-Sud-Est de marginea localității Macea pe drumul care duce la ferma zootehnică și la 100 m Sud de grajdurile de lângă gropile pentru extracție a lutului (Pl. I/2; II/1,2). Se mai poate preciza că situl este „flancat” atât la Nord cât și la Sud de gropile pentru scoatere a lutului, ce deserveau fosta cărămidărie. Altitudinea de pe suprafața sitului variază între 97 și 99 m, iar coordonatele sunt: Latitudine N46°22'41.44", Longitudine: E21°20'20.03"¹. Tell-ul este secționat de două canale de drenare a apei, unul pe zona mediană (Nord-Sud), iar celălalt perpendicular pe primul (înspre Vest).

Din câte se poate observa cu ochiul liber zona Macea este înconjurată de grinduri, astfel încât putem presupune că în vechime exista o mlaștină de mari dimensiuni, cu toate că nici pe hărțile iosefine și nici pe cele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu e reprezentată ca atare. Pe unul dintre aceste grinduri este așezat și situl nostru.

Fragmente ceramice au putut fi culese de pe o suprafață întinsă, 450 m, pe axul Nord-Sud și 550 m, pe axul Est-Vest. Ca și suprafață tell-ul se desfășoară pe un maximum aproximativ de 23,4 ha. La o primă vedere tell-ul, cel puțin pe latura Estică și Sud-Vestică, pare a fi înconjurat de un șanț, care reprezintă și limita de răspândire a artefactelor. Merită menționat că șanțul respectiv, înspre Est, este vizibil și pe fotografiile aeriene sau Google Earth (Pl. II/1,2).

Istoricul cercetărilor

Situl arheologic de la Macea „Topila” își face apariția în literatura arheologică în 1971 printr-un studiu al lui Eugen Comșa dedicat silexului de tip „bănățean”. Aici situl este amintit ca făcând parte din aria de răspândire a „pieselor de silex de tip bănățean”. Din punct de vedere cultural autorul îl situează printre descoperirile „de tip Tisa”².

În 1976 Petre Roman publică într-un mic articol materialul arheologic din „perioada de tranziție spre Epoca Bronzului” ce se afla la momentul respectiv în depozitul Complexului Muzeal Arad³. Printre piesele publicate se numără câteva fragmente ceramice de la Macea „Topila”⁴, pe care autorul le atribuie culturii Cernavodă III-Boleráz⁵. Doi ani mai târziu apare singura monografie a culturii Baden de pe teritoriul actual al României, în care se reia informația din articolul mai sus citat⁶. În același an, 1978, apare volulul „Aradul permanentă în istoria patriei”, în care este amintită localitatea Macea în contextul descoperirilor culturii Baden⁷. Repertoriul arheologic al județului Arad menționează în dreptul acestui sit descoperirea mai multor artefacte ce aparțin culturii neolitice Tisa, dar și unele ce pot fi atribuite culturii Baden⁸. Situl mai este amintit și în 2008 într-un articol de sinteză ce analizează finalul Epocii Cuprului din Câmpia de Vest a României, aici a fost asociat orizontului Cernavodă III-Boleráz⁹.

După cum este lesne de înțeles informațiile disponibile privitoare la situl pus aici în discuție sunt extrem de lacunare. Lăsând la o parte literatura arheologică m-am îndreptat spre documentația răposatului arheolog arădean Egon Dörner, care a încercat realizarea

¹ Coordonatele geografice au fost luate cu ajutorul GPS-ului; a fost marcat punctul, care reprezintă, cu o oarecare marjă de eroare, centrul sitului.

² Comșa 1971, 17-18, Fig. 1, pct. 21.

³ Roman 1976, 31-40.

⁴ Roman 1976, 31, pl. 2/1-4; Nr. Inv. 13001, 13005, 13008, 13048, 13057.

⁵ Roman 1976, 38.

⁶ Roman, Némethi 1978, 12, pl. 7/9-13.

⁷ Barbu, Ivanof 1978, 46.

⁸ Barbu *et alii* 1998, 80.

⁹ Sava 2008.

unui repertoriu arheologic al județului Arad, dar după cum bine se știe lucrarea nu a văzut lumina tiparului decât după moartea sa, colegiul de editare fiind altul. În această situație o serie de informații cuprinse în fișele sale au fost omise.

O altă sursă, la care am apelat este un „caiet de patrimoniu” întocmit de către muzograful arădean Nicolae Kiss. Acest așa zis „caiet de patrimoniu” reprezintă în fapt un inventar al pieselor aflate în custodia deținătorilor de obiecte de patrimoniu din județul Arad. Caietul întocmit în 1978 conține printre alte colecții și pe cea a fostului Liceu Județean Nr. 1 din Chișineu-Criș, județul Arad¹⁰. Aici au fost păstrate trei topoare confecționate din piatră¹¹, despre care se precizează că ar proveni din punctul „Topila”, ele fiind descoperite în 1947¹².

Pe lângă aceste două surse, documentația lui Dörner și „caietul de patrimoniu” al lui Kiss, am apelat la Registrul Inventar al colecției de Istorie Veche a Complexului Muzeal Arad. Însă cea mai importantă sursă de informare rămâne raportul de săpătură al lui Kovács Ferenc întocmit în 1955¹³ și o adresă a Muzeului Regional Arad către Institutul de Istorie al Academiei Republicii Populare Române, Filiala Cluj, sectorul Istorie Veche, în care se prezintă pe scurt descoperirile din 1955 de la Macea „Topila”¹⁴.

Primele piese despre care avem cunoștință că ar proveni din acest sit sunt trei topoare din piatră, prelucrate prin șlefuire. Artefactele au fost recuperate în 1947 de către prof. Szentmiklósi László sau donate de către altcineva profesorului. Nu poate fi precizată natura acestor cercetări, dar având în vedere că materialul arheologic prezent în colecția școlii din Chișineu-Criș (în 1978) este reprezentat prin doar trei topoare, se poate presupune că ele au fost descoperite accidental.

Pe 11 aprilie 1955 a fost efectuat un sondaj, de către un grup de amatori, condus de Kovács Ferenc. Echipa a fost formată din: Kovács Ferenc – coordonatorul sondajului, inginerii Gönczi Gyula și Szocs Árpád – experți topografi, Kása Antal – șeful delegației localității Dorobanți, Lévai János – președintele colectivului din localitatea Dorobanți, prof. Benedek Sándor și elevii săi din clasa a VII-a a Școlii Generale Dorobanți¹⁵.

Trebuie menționat faptul că cercetarea întreprinsă a fost efectuată fără nici o aprobare oficială. „De la tov. Profesor Kovács Ferenc din Dorobanți am aflat apoi că deja la 11 aprilie 1955, sub conducerea sa, câțiva amatori din comuna Dorobanți (Kisiratos), au executat cu sprijinul material al G.A.C.-ului local, fără știrea și încunoștințarea muzeului nostru un sondaj pe locul anumit „Topila” având pentru aceasta o autorizație scrisă, primită din partea conducerii muzeului din Sf. Gheorghe (reg. Stalin). Materialul ieșit a fost trimis însoțit de schiță și un proces verbal muzeului din Sf. Gheorghe.”¹⁶

În urma consultării cetățenilor Susán András și Susán Káloly, lucrători ai cooperăției agricole din localitatea Macea, a fost trasată o secțiune de 10 m lungime și 2 m lățime. Secțiunea a fost trasată la 35 m S-E de „clădirea de piatră”¹⁷.

„În primul nivel, la 35 cm adâncime, s-au găsit toate de vase (pachetul nr. 3), câteva rămășițe neînsemnate de vase, moloz și pe ici pe colo bucăți de oase.

Al doilea nivel, la 68 cm adâncime, a fost mai bogat în descoperiri. În partea sudică

¹⁰ Documentația lui Egon Dörner, cât și „caietul de patrimoniu” întocmit de Nicolae Kiss se află în arhiva Secției de Istorie Veche a Complexului Muzeal Arad.

¹¹ Descrierea topoarelor făcută de Kiss: 1. topor, prelucrat prin șlefuire, formă trapezoidală, tăiș rotunjit la margini, profil rotund, culoarea gri-negricioasă, tăișul ușor știrbit, L(lungime): 8,5 cm, l(lățime)_{tăiș}: 3,5; 2. topor, prelucrat prin șlefuire, formă trapezoidală, tăiș cu marginile rotunjite, profil dreptunghiular, culoarea neagră, tăișul ușor știrbit, L: 6 cm, l_{tăiș}: 3 cm; 3. topor în miniatură, prelucrat prin șlefuire, formă trapezoidală, tăiș cu marginile rotunjite, culoarea gri-închis, tăiș știrbit, L: 4 cm, l_{tăiș}: 2,3 cm.

¹² În 2008, când am vizitat școala, piesele nu mai făceau parte din colecție.

¹³ Raportul este întocmit pe 3 pagini și este scris în limba maghiară. Aduc mulțumiri și pe această cale Claudiei Matula care a avut bunăvoința de a-mi traduce raportul dactilografiat în limba română.

¹⁴ Ambele documente sunt păstrate în arhiva Secției de Istorie Veche a Complexului Muzeal Arad.

¹⁵ Toate informațiile cu privire la sondajul din 1955 provin din raportul de săpătură întocmit în același an.

¹⁶ Adresă a Muzeului Regional Arad către Institutul de Istorie al Academiei Republicii Populare Române, Filiala Cluj, sectorul Istorie Veche, în care sunt semnalate noile descoperiri arheologice de pe teritoriul regiunii Arad.

¹⁷ În urma cercetării de teren din 2009 nu am putut identifica fosta secțiune, deoarece acea „căldire de piatră” nu mai era vizibilă.

[a secțiunii] s-au găsit din nou rămășițe de oase și toarte de vase (pachetul nr. 4), rămășițe interesante de vase sculptate (pachetul nr. 5), iar în pachetul nr. 6, după părerea noastră, bucăți de statuete. Și aici solul a fost plin de lut ars, fără formă, destul de găurit și moloz.

În partea nordică a secțiunii sapa s-a oprit în mai multe rânduri de ziduri de cărămizi semitari clădite circular. Cărămizile erau mai late de 4 cm. După ce am desfăcut două rânduri de cărămizi, am găsit mânerul de vas, rămășițe de vase, farfurii și bucăți de fund de cană (pachetul nr. 7). Aceste descoperiri s-au găsit cu o sapă mai jos, la 95 cm adâncime. Pe farfuria mai sus amintită erau depuneri uscate cu mâncare într-un strat gros, pe care le-am observat doar mai târziu, în timpul spălării. O parte a depunerilor le-am îndepărtat, iar cele rămase s-ar putea trimite la analize. Peste tot în sol se aflau rămășițe de oase de origine necunoscută și s-a putut observa o schimbare a culorii solului, rezultată din descompunerea acestora.

Al treilea nivel, la 95 cm adâncime, în partea sudică a secțiunii, s-a descoperit o bucată găurită de vas (pachetul nr. 8), scoici, unelte, iar mai jos cu o lamă de sapă, la 125 cm, tot în partea sudică s-a găsit cremene provenită, după părerea noastră din paleolitic (pachetul nr. 9).

Descoperirea ce mai importantă, nu știm unde s-o plasăm. Pe suprafața acesteia apar urme de creștătură. Aceste două obiecte s-au găsit tot în timpul săpăturilor, dar nu știm preciza exact, când și în ce zonă (pachetul nr. 10).

Descoperirile trimise sunt bineînțeles doar mostre, rămășițe asemănătoare s-au descoperit în cantități mult mai mari în fiecare nivel. În timpul săpăturii am ajuns la o adâncime de 1,5 m, dar nu am atins solul-mamă. După părerea tovarășilor ingineri la așa o adâncime solul este amestecat, astfel încât nu s-a putut desena stratificarea. În orice caz solul este peste tot plin de bucăți semi-întărite de cărămidă arsă și de rămășițe de oase. Sub 1 m se poate observa o colorare datorită rămășițelor de oase. S-a făcut și poza terenului, pe care o vom trimite ulterior. Rămășițele de oase găsite în timpul săpăturilor le-am împachetat în ordinea nivelurilor, în pachetele 1, 2 și 3. Este interesant că în nivelul al doilea s-au găsit oase de maxilar, iar în cel de-al treilea și cel de-al patrulea au apărut oase ale bazinului și bucăți de coaste, mai jos erau rotulele.¹⁸

După cum am precizat mai sus sondajul a fost efectuat sub „egida” Muzeului din Sfântul Gheorghe, astfel o parte a materialului arheologic recoltat, 13 pachete¹⁹, a fost trimis acestui muzeu.

În luna mai a aceluiași an, 1955, Egon Dörner și András Girašek au efectuat o cercetare de teren în urma căreia au fost culese o serie de fragmente ceramice și piese litice. Acesta sunt primele piese ce provin de la Macea „Topila” intrate în colecția Complexului Muzeal Arad²⁰. Un an mai târziu, în 1956, Kovács Ferenc donează Complexului Muzeal Arad o parte a artefactelor găsite în urma sondării stațiunii arheologice²¹. Numărul pieselor se îmbogățește cu câteva descoperiri incidentale survenite în 1960 și 1966. Cele șase artefacte donate²², de către Susán András, în 1960, au fost găsite cu ocazia săpării unei gropi pentru depozitarea silozului. În 1966 a fost donată o daltă²³ de către elevul Susán, fără a fi precizate în Registrul Inventar condițiile descoperirii. Colecționarul Nicolae Kugelman donează și el în 1976 artefacte culese de pe suprafața sitului²⁴, cel mai probabil cercetarea de teren a avut loc în anul 1973²⁵. În vederea localizării în teren a sitului pus aici în discuție, colectivul format din Victor Sava, Florin Mărginean și George P. Hurezan, a efectuat în primăvara lui 2009 o cercetare de teren.

¹⁸ Fragmentul reprezintă o parte a raportului de săpătură, întocmit de către Kovács Ferenc, la 11 aprilie 1955.

¹⁹ Nu pot preciza, cu exactitate, ce însemna „un pachet”, ca și dimensiuni, deși se poate înțelege din raportul lui Kovács, că aveau dimensiuni reduse.

²⁰ Numerele de inventar sunt: 12994-13024.

²¹ Piese din sondajul lui Kovács sunt înregistrate cu numerele: 13025-13062.

²² Piese au următoarele numere de inventar: 13665-13670.

²³ Numărul de inventar al piesei este 14430.

²⁴ Piese au următoarele numere de inventar: 15274-15284.

²⁵ Pe o cutie, în care se găsesc artefactele înregistrate sub numărul 15284, este scris „Topila, 15 aug. 1973”. Cutia se află în depozitul de Istorie Veche și Arheologie a Complexului Muzeal Arad.

Neolitic

Factura ceramicii. Pentru acest lot de framgente ceramice am depistat cinci tipuri de degresant: nisip, mъл-nisip, pleavă-nisip, mъл-pleavă, mъл-nisip-pleavă. Cele mai multe fragmente ceramice au fost degresate cu mъл-nisip, urmate de ceramica degresată cu mъл-pleavă, la scurtă dinstanță urmează fragmentele degresate cu nisip. Restul tipurilor de degresant, pleavă-nisip și mъл-nisip-pleavă, sunt rar întâlnite. Netezirea este de cele mai multe ori bună, arderea este în majoritatea cazurilor oxidantă, de bună calitate. Culoarea diferă de la un tip la altul de ardere. Arderea oxidantă a dat culorile cărămiziu, cărămiziu-roșiatic sau cărămiziu-închis. Cărămiziu este culoarea predominantă a ceramicii, urmată de cărămiziu-roșiatic și de cărămiziu-închis. Arderea reductantă a dat culoarea gri.

Ornamentație. Din punct de vedere al ornamentației cele mai multe fragmente ceramice au aplicat diverse tipuri de toarte-butoni, în general sunt dreptunghiulare cu colțurile rotunjite, o parte sunt simple (Pl. IV/5, 10; IX/5, 8), iar cealaltă categorie sunt ornamentate cu alveole (Pl. III/2, 5-6; IX/6-7, 9, 12-15) sau cu incizii late (Pl. V/3). O parte din toarte sunt și ele ornamentate cu alveole (Pl. III/4; V/2), iar la câteva exemplare se regăsesc mici creștături (Pl. III/8; IX/16). De regulă toartele au dimensiuni considerabile (Pl. III/2; IV/21, 24; V/2; IX/17), forma dreptunghiulară (Pl. III/4, 9; V/2), se termină în cioc de pasăre (Pl. IV/24) sau sub forma unui cot (Pl. III/3; IX/18). Toartele de mici dimensiuni sunt înguste, ascuțite (Pl. III/7, 10) sau dreptunghiulare (Pl. III/8; IX/11, 16). Un alt tip de decor este cel format din linii incizate îngust (Pl. IV/6-7, 12; VII/4; IX/1-4), ceramica fiind fragmentară întregul decor nu poate fi reconstituit, dar în principal inciziile sunt dispuse unghiular. Un singur fragment este decorat atât pe fund, cât și pe pântec (Pl. III/13). Alte ornamente ce sunt mai puțin răspândite reprezintă inciziile circulare dispuse în șiruri orizontale (Pl. III/12), buton crestă (Pl. IV/11) sau ornament incizat dispus în pliseuri încrustate cu pastă albă (III/11).

În urma diverselor cercetări, la care a fost supus situl, au apărut și o serie de artefacte interesante cum ar fi fragmente de figurine umane, animaliere sau picioare de altare/opaițe. Deși nu reprezintă o categorie numeroasă ele merită o atenție deosebită, astfel încât le voi trata în parte.

1. Picioar de altar/opaiț, formă conică, degresat cu mъл, ardere oxidantă, de bună calitate, culoarea cărămizie, netezire mediocră, (Nr.Inv. 13038, Pl. III/14).
2. Picioar de altar/opaiț de lut, formă rotundă, degresat cu mъл, pleavă și nisip, ardere oxidantă, de bună calitate, culoarea roșie-cărămizie, bine netezit, (Nr.Inv. 13006, Pl. IV/8).
3. Fragment de picior uman, cilindric, cu talpă dreaptă, degresat cu mъл și nisip, ardere oxidantă, de bună calitate, culoarea cărămizie, bine netezit, (Nr.Inv. 13040, Pl. III/17).
4. Fragment de picior uman, rectangular, cu talpă dreaptă, degetele sunt indicate prin două alveolări, degresat cu nisip, ardere oxidantă, de bună calitate, culoarea cărămizie, bine netezit, (Nr.Inv. 13009, Pl. IV/9).
5. Figurină animalieră, se păstrează doar partea superioară a capului, urechile sau coarnele sunt reprezentate prin două protuberanțe, după poziția corpului se pare că animalul era patruped, degresat cu mъл, ardere oxidantă, de bună calitate, culoarea roșie-cărămizie, bine netezit, (Nr.Inv. 15284²⁶, Pl. IV/19).
6. Picioar de vas, fragment al unui vas globular, sprijinit pe un picior uman, degetele sunt redată prin trei creștături, la îmbinarea piciorului cu vasul fragmentul este găurit, degresat cu nisip fin, ardere oxidantă, de bună calitate, culoarea cărămizie (pe talpă culoarea este roșie), bine netezit, (Pl. IX/20-20a).

Încadrare cronologică și culturală

Complexul Muzeal Arad deține un număr restrâns de artefacte descoperite la Macea „Topila”, dar sunt reprezentative pentru încadrarea cronologică a stațiunii. Până în

²⁶ Sub acest număr au fost înregistrate 10 piesel litice și acest fragment de figurină animalieră.

prezent avem un număr limitat de analogii, pentru piesele de aici, iar aceasta se datorează publicării sumare sau deloc a săpăturilor sau cercetărilor de teren ce vizează această etapă cronologică. Fără a mai pune în discuție faptul că pe valea inferioară a Mureșului dispunem de o singură săpătură arheologică²⁷, care să surprindă această secvență cronologică, restul artefactelor au fost strânse în urma unor cercetări de teren.

Brăurile crestate, ornamentate cu alveole sau simple sunt caracteristice în special mediului cultural Bucovăț III²⁸ și le găsim în așezări precum Parța²⁹, dar și Seleuș³⁰, unde regăsim cele mai multe analogii, Dud³¹ sau Vârșand³². Toartele cu cioc sunt caracteristice așezărilor de la Zorleț nivelul III³³ sau Lipova³⁴, ambele situate la un orizont cronologic Vinča C1/ Bucovăț III/Tisa I. Toartele unghiulare se găsesc într-un număr consistent în cadrul așezării de la Seleuș³⁵ sau Hodoni³⁶. Fragmentul ceramic ornamentat cu pliseuri (Pl. III/11) are analogii tot în mediul Bucovăț III, dar și Tisa I³⁷, cu toate că acest tip de ornamente vin pe fileră Vinča³⁸. Analogiile cele mai bune se găsesc în așezarea de la Cornești „Ferma Reiter”³⁹. Inciziile circulare se întâlnesc la Vârșand⁴⁰ sau Dud⁴¹. O ultimă categorie ce trebuie discutată o reprezintă inciziile înguse. Datorită faptului că materialul ornamentat cu incizii de acest gen este fragmentar, îmi este greu de analizat ornamentul în întregul lui. Cu toate acestea pentru fragmentul de la Pl. IV/12 avem o analogie destul de bună la Hodoni⁴², autorul studiului consideră fragmentul ceramic un import Tisa tipurie⁴³, incizii executate în aceeași manieră se mai găsesc la Lipova⁴⁴ sau la Dud⁴⁵. Din punct de vedere cronologic situl neolitic de la Macea „Topila” face parte din secvența Vinča C/Bucovăț III/Szakálhát târziu/Tisa I.

Epoca Bronzului

Factura ceramicii. Din cele câteva fragmente ceramice și din mica strachină nu mi-am putut face o idee de ansamblu asupra stațiunii Epocii Bronzului. Cu toate acestea am depistat aceleași tipuri de degresant, ca și la fragmentele ceramice neolitice, arera este atât oxidantă, cât și reductantă, calitatea arderii este foarte bună, culoarea ceramicii este gri sau cărămizie, iar suprafața exterioară a tuturor fragmentelor ceramice este lustruită.

Ornamentație. Unul dintre fragmente este ornamentat cu decor de tipul inciziilor realizate cu măturicea. Alte fragmente (Pl. X/2-3) provin probabil de la același recipient, decorul acestora ce constă în arcade, incizii oblice sau proeminențe organice sunt dispuse în registre. Mai sunt prezente inciziile în zig-zag (Pl. XI/5) sau în formă de arcadă (Pl. XI/6).

Încadrare cronologică și culturală

Neavând decât un recipient întreg (Pl. XI/1), o mică strachină neornamentată fără

²⁷ Este vorba despre stațiunea arheologică de la Lipova „Hodaie”; pentru descoperiri accidentale vezi Lazarovici 1971, pentru săpătura din 1971 vezi Boroneanț, Demșa 1974; Luca 1985; Luca 1987.

²⁸ Vezi discuția Lazarovici 1979, 152.

²⁹ Lazarovici 1979, Pl. XXIV, C, 15; Pl. XXIV, D, 39, 50.

³⁰ Dumitrașcu, Ignat 1987, Pl. III.

³¹ Pădurean 1973, Fig. 4/12, 19, 24.

³² Popescu 1956, Fig. 48/1-5, 14-19.

³³ Lazarovici 1971, 30.

³⁴ Lazarovici 1971, 29-30, Pl. XII/2; XIII/6, 18.

³⁵ Dumitrașcu, Ignat 1987, Pl. IV/1, 3-4.

³⁶ Drașovean 1996, Pl. LVII/2; LX/2; LXI/3.

³⁷ Vezi situl de la Vârșand în Popescu 1956, Fig. 51/8, 12.

³⁸ Lazarovici 1979, 152.

³⁹ Lazarovici 1979, Pl. XXIV/ 25.

⁴⁰ Popescu 1956, Fig. 18.

⁴¹ Pădurean 1973, Fig. 4/15.

⁴² Drașovean 1991, Fig. 3.

⁴³ Drașovean 1991, 209.

⁴⁴ Lazarovici 1971, Pl. XIII/1-11, 16.

⁴⁵ Pădurean 1973, Fig. 4/7-11.

putere de datare, încadrarea cronologică pe baza formelor nu este posibilă, cu toate că străchini de acest tip au apărut și în tell-ul de la Socodor⁴⁶. Decorul de tipul inciziilor realizate cu măturicea se întâlnesc într-o serie de tell-uri precum Socodor⁴⁷ sau Sântana⁴⁸. Decorul compus din arcade dispuse în registre, în combinație cu alte elemente, ce „represents an almost Baroque style”⁴⁹ se regăsesc în aceleași situri menționate mai sus, dar și la Satu Mare⁵⁰ sau altele⁵¹. Se poate preciza, cu certitudine, că acest tip de ceramică, reprezentată prin materialul de la Macea „Topila”, aparține din punct de vedere cronologic Epocii Mijlocii a Bronzului, iar cultural grupului Cornești-Crvenka.

În continuare aș dori să discut despre o piesă interesantă, atât ca și aspect, cât și ca funcționalitate. Este vorba de artefactul înregistrat sub numărul 13667 descoperit de către Susán András în 1960, în urma săpării unei gropi. Alături de această piesă au mai fost descoperite o greutate de lut conică (Pl. XI/9), o mică strachină (Pl. XI/1), un vas neolitic de mari dimensiuni (Pl. V/5-5a; XI/8), un craniu uman și un corn.

Partea superioară a piesei este circulară, compusă din patru lobi, dintre care se mai păstrează doi; partea inferioară se îngustează formând un con, în mijlocul căruia se află un orificiu care la rândul lui se îngustează spre interior. Decorul este format din caneluri, două dintre acestea sunt paralele cu buza, iar celelalte sunt dispuse la baza părții superioare. Pasta este degresată cu nisip și pleavă, de factură grosieră, arderea este reductantă, culoarea gri-deschis, interiorul a suferit puternice arsuri secundare, iar suprafața exterioară este grosier tratată. Piesa a fost reconstituită din mai multe bucăți. Înălțime: 14,5 cm; diametrul părții superioare: 18x18,8 cm; diametrul gurii de înmănușare: 3,8x3x7 cm; (Nr. Inv. 13667, Pl. X/1/1a; XII).

Piese asemănătoare au fost descoperite la Klárafalva⁵² în mediul cultural Mureș și la Békés⁵³ în mediul Otomani. La Klárafalva este vorba de o piesă tronconică cu buza terminată în lobi identici cu cei ai piesei de la Macea. Aceste artefacte au pereții groși și suprafața slab netezită. Modul de decorare este aproximativ același, diferența e că cel de la Klárafalva are patru caneluri sub buză și nu două. Ca formă, partea superioară este identică. Ceea ce diferă este fundul drept și nu cilindric, pe lângă aceasta interiorul este mai adânc, față de cel de la Macea. Piesa de la Békés reprezintă un fragment al peretelui lateral, păstrându-se doar un lob. Este greu de precizat forma, deoarece nu este desenat profilul peretelui, dimensiunile nu sunt precizate și nu beneficiem de o descriere a piesei. Partea superioară a fragmentului este decorată cu patru caneluri late, iar cea inferioară cu una.

Reconstituirea funcționalității acestor tipuri de artefacte este un demers sinuos. Pentru cel de la Klárafalva contextul descoperirii este clar, el a fost dezvelit în jurul unei vetre interioare⁵⁴. Cât privește funcționalitatea acestuia: „Astfel nici pe baza formei, a materialului folosit sau a tehnicii de prelucrare nu poate fi considerată o vatră. Nu s-au observat urme de ardere secundară. Nu poate fi precizată funcționalitatea acestui vas”⁵⁵. Asupra fragmentului de la Békés autorii amintesc faptul că reprezintă o bucată de vatră⁵⁶.

Pentru piesa de la Macea situația este oarecum diferită, nu știm nimic despre contextul descoperirii, dar este ușor de recunoscut utilitatea ei, prin forma pe care o are. Amintesc că interiorul este ars secundar, iar cât privește fundul conic, el este perforat de un orificiu

⁴⁶ Gogâltan 1999, Pl. 6/6.

⁴⁷ Popescu 1956, Fig. 23/10, 12; Gogâltan 1999, Fig. 9.

⁴⁸ Materialul este inedit, provine din cercetări de teren efectuate de V. Sava, F. Mărginean și M. Mercea, în decursul anului 2007 și descoperiri accidentale ale lui M. Mercea. Tell-ul se află în hotarul nordic (la 500 m în extravilan) al orașului Sântana, materialul se păstrează în colecția Complexului Muzeal Arad.

⁴⁹ Gogâltan 1999, 55.

⁵⁰ Gogâltan 2004, Pl. XI, 2.

⁵¹ Vezi discuția cu întreaga problematică la Gogâltan 2004.

⁵² Fischl 1998, 88, 105, Fig. 34/2; 54/4.

⁵³ Banner, Bóna 1974, Pl. 32/3.

⁵⁴ Fischl 1998, 105.

⁵⁵ Fischl 1998, 105. Mulțumesc și pe această cale prietenului și colegului Nagy József Gábor, care mi-a pus la dispoziție traducerea din limba maghiară a datelor privitoare la această descoperire.

⁵⁶ Vezi discuția sumară asupra pieselor de la Békés considerate fragmente de vatră la Banner, Bóna 1974, 62.

care se îngustează, perfect pretabil la înfigerea unui băț, în vederea unei ușoare manipulari. Forma amintește de o torță, de un mijloc de iluminat mobil, fapt întărit și de arsura secundară din interior. Având în vedere aceste date consider că piesa de la Klárafalva, fragmentul de la Békés și piesa de la Macea reprezintă mijloace de iluminat.

Discuție asupra așa-zisului materialului Cernavodă III-Boleráz

După cum am văzut mai sus publicarea primelor artefacte de la Macea „Topila” se datorează lui Petre Roman⁵⁷. În urma descrierii sumare a materialului arheologic autorul alături așezarea de la Macea celorlalte situri Cernavodă III din câmpia Aradului. „Descoperirile de la Macea–Topila (îndeosebi inv. 13001, 13005 și 13008) ... documentează, fără dubii, prezența culturii Cernavodă III în Câmpia Aradului”⁵⁸. În același studiu, autorul amintește ca și descoperiri ale acestui orizont, Arad „Gai”⁵⁹, Olari⁶⁰, Pecica „La Vii”⁶¹, Sâmpetru German „Cărămidărie”⁶², Șeitin⁶³, Temeșești⁶⁴.

Având în vedere materialul publicat de Petre Roman, se poate considera că numărul siturilor Cernavodă III-Boleráz din Câmpia Aradului se ridică la șapte, majoritatea concentrându-se pe valea actuală a Mureșului. La o privire atentă putem elimina Arad „Gai” unde în 2008 au fost descoperite fragmente ceramice Baden din etapa Červený Hrádok, nefiind vorba despre o locuire Cernavodă III-Boleráz. Descoperirile de la Temeșești aparțin cu certitudine Bronzului timpuriu, grupul Șoimuș⁶⁵. Având în vedere că la Olari a fost descoperit un singur fragment ceramic, nu cred că se pot emite atribuiri culturale și cronologice. Cu privire la descoperirile de la Șeitin, având în vedere numărul de numai patru fragmente ceramice, atribuirea apartenenței culturale rămâne incertă. Precizez că nu am găsit în depozitul secției de arheologie a Complexului Muzeal Arad fragmentele ceramice de la Pecica „La Vii” și Sâmpetru German „Cărămidărie”, ele nefiind inventariate, astfel încât nu pot nici confirma și nici infirma atribuirea acestor situri orizontului Cernavodă III-Boleráz.

Revenind la Macea, fragmentele ceramice provenite de la străchini de diverse tipuri (XI/2-4) își au bune analogii în Bronzul Mijlociu, grupul Cornesti-Crvenka⁶⁶. Merită menționat că unul dintre fragmente (Pl. XI/3), care în opinia lui Roman reprezintă „fragment de strachină cu urme de canelare verticală în partea interioară”⁶⁷, în realitate nu prezintă decorul amintit. Alte artefacte (Pl. III/11-12) asociate cu orizontul Cernavodă III prezintă o factură diferită față de inciziile circulare și canelurile specifice acestei culturi, ele au analogii în orizontul Vinča C/Bucovăț III/Szakálhát târziu/Tisa I⁶⁸.

Ca și concluzie se poate afirma faptul că la Macea „Topila” nu avem de-a face cu material Cernavodă III-Boleráz, iar încadrarea cronologică și culturală efectuată de către Petre Roman este eronată. O parte a materialului arheologic pus în discuție aparține orizontului cronologic Vinča C/Bucovăț III/Szakálhát târziu/Tisa I, iar cealaltă aparține grupului Cornesti-Crvenka și nici decum orizontului Cernavodă III-Boleráz.

Concluzii

Pe baza puținelor artefacte de care am dispus pot preciza că situl de la Macea „Topila” este un sit multistratificat. Un prim orizont cronologic aparține Neoliticului, după numărul fragmentelor ceramice este și depunerea cea mai consistentă, iar un al doilea nivel cert este cel al Epocii Bronzului. Se pare că situl preistoric a fost suprapus de o

⁵⁷ Vezi nota 8.

⁵⁸ Roman 1976, 38.

⁵⁹ Roman 1976, 38, Pl. I/6; Roman, Némethi 1978, 12, 37, Pl. 3/1; Némethi 2000, 299.

⁶⁰ Roman 1976, 38, Pl. IV/10; Roman, Némethi 1978, 12, Pl. 4/7.

⁶¹ Roman 1976, 38, Pl. IV/1-4; Roman, Némethi 1978, 12, 37, Pl. 8/5-8; Némethi 2000, 299.

⁶² Roman 1976, 38, Pl. I/3-5; Roman, Némethi 1978, 12, 37, Pl. 8/2-5; Némethi 2000, 299.

⁶³ Roman 1976, 38; Roman, Némethi 1978, 11, 37, Pl. 8/1-4; Némethi 2000, 299.

⁶⁴ Roman 1971, nota 110; Roman 1976, 31, Pl. 1/1-2; Roman 1976a, 59.

⁶⁵ Gogâltan, Apai 2005.

⁶⁶ Gumă 1997, Pl. XXXIV/6; XXXIX/12; Pl. XL/4, 7; Gogâltan 2004, Pl. IX/6; IX/4.

⁶⁷ Roman 1976, 31, pct. 2, Pl. II/1.

⁶⁸ Popescu 1956, Fig. 51/18, 8.

necropolă a cărei datare este incertă și de o slabă locuire de secolul XI-XIII d.Hr.⁶⁹ Existența necropolei nu poate fi pusă la îndoială datorită excavării sau descoperirii accidentale a unor rămășițe umane, din săpătura lui Kovács. La adâncimea aproximativă de – 0,68 m au apărut fragmente osteologice umane de bazin, coaste și rotule, pe lângă acestea în 1960 a fost descoperit accidental un craniu uman. În urma cercetării de teren din 30.04.2009, în zona estică a tell-ului au fost identificate numeroase părți scheletice umane, rotule, coase sau fragmente de femur.

Alături de materialul preistoric a mai fost recuperat, din sondajul lui Kovács Ferenc, și un fragment ceramic ce aparține secolelor III-IV d.Hr. (Pl. XI/7); în 2009 a mai fost descoperit în zona Nord-Estică a sitului încă un fragment ceramic de acest gen. În 1955 au fost descoperite de către un muncitor oase umane și două vârfuri de săgeți din fier databile în secolul XI d.Hr., dintre care doar unul a ajuns în colecția Complexului Muzeal Arad⁷⁰. Datarea necropolei rămâne incertă, ea putând aparține secolelor III-IV d.Hr. sau secolului XI d.Hr., cu toate că posibilitatea ca necropola să aparțină Epocii Medievale timpurii este mult mai mare datorită asocierii dintre oase umane și vârfuri de săgeți.

LITERATURĂ

Barbu, Ivanof 1978	M. Barbu, E. Ivanoff, Istoria veche. Aradul, permanentă în istoria patriei, Arad, (1978).
Barbu et alii 1998	M. Barbu, P. Hügel, G. P. Hurezan, E. D. Pădurean, Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior. Județul Arad, Timișoara, (1999).
Banner, Bóna 1974	J. Banner, I. Bóna, Mittelbronzezeitlichen Tell-Siedlung bei Békés, Budapest, (1974).
Boroneanț, Demșa 1974V.	Boroneanț, D. Demșa, Cercetările arheologice de la Lipova „Hodaie”. Ziridava III-IV, (1974), 11-23.
Comșa 1971	E. Comșa, Silexul de tip „bănățean”. Apulum IX, (1971), 15-19.
Drașovean 1991	Fl. Drașovean, Connections between Vinča C and Tisa, Herpály, Petrești and Bucovăț cultures in norther Banat. Banatica 11, (1991), 209-212.
Drașovean 1996	Fl. Drașovean, Cultura Vinča târzie (Faza C) în Banat, Timișoara, 1996.
Dumitrașcu, Ignat 1987	S. Dumitrașcu, D. Ignat, Descoperirile neolitice de la Seleuș (jud. Arad). Ziridava XV-XVI, (1987), 11-24.
Fischl 1998	P. K. Fischl, Klárafalva-Hajdova bronzkori telltelepülése II. MFMÉ-StudArch IV, (1998), 81-176.
Gogâltan 1999	Fl. Gogâltan, The southern border of the Otomani Culture. MFMÉ-StudArch V, (1999), 51-76.
Gogâltan 2004	Fl. Gogâltan, Bronzul mijlociu în Banat. Opinii privind grupul Cornești-Crvenka. (Ed. V. Cedică, P. Rogoza), Festschrift für Florin Medeleț. Zum 60.

⁶⁹ În urma cercetării de teren din 30.04.2009 au fost identificate și trei fragmente de buze de la căzănele specifice epocii arpadiene.

⁷⁰ Mărginean, Gáll 2009.

- Geburstag, Timișoara, (2004), 79-153.
- Gogâltan, Apai 2005 Fl. Gogâltan, Emese Apai, Contribuții privind Bronzul Timpuriu în Transilvania. I. Noi materiale aparținând grupului Șoimuș. (C.I. Popa, G.T. Rustoiu) Omagiu profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice, Alba-Iulia, (2005), 21-49.
- Gumă 1997 M. Gumă, Epoca Bronzului în Banat. Orizonturi cronologice și manifestări culturale, Timișoara, 1997.
- Lazarovici 1971 Gh. Lazarovici, Unele probleme ale neoliticului în Banat. Banatica I, (1971), 17-59.
- Lazarovici 1979 Gh. Lazarovici, Neoliticul Banatului, Cluj-Napoca, (1979).
- Luca 1985 S. A. Luca, Discuții pe marginea materialului ceramic din stațiunea neolitică de la Lipova-Hodaie. Apulum XXIII, (1985), 43-53.
- Luca 1987 S. A. Luca, Un atelier de perforat topoare la Lipova-Hodaie, în Ziridava XV-XVI, (1987), 25-28.
- Mărginean, Gáll 2009 Fl. Mărginean, E. Gáll, Macea. (E. Gáll), Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság X-XI. századi temető-, kincs- és szórványelelei, sub tipar.
- Németi 2001 J. Németi, Cernavodă III-Boleráz finds in North-West Romania. (P. Roman, S. Diamandi), Cernavodă III-Boleráz Symposium. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Untern Donau. Symposium Mangalia/Neptun (18-24 Oktober 1999), București, (2001), 299-329.
- Pădurean 1973 E. D. Pădurean, Noi descoperiri neolitice și din epoca bronzului în județul Arad. Banatica II, (1973), 395-402.
- Popescu 1956 D. Popescu, Cercetări arheologice în Transilvania, București, (1956).
- Roman 1971 P. Roman, Strukturänderungen des Endäeneolithikums im Donau-Karpaten-raum. Dacia N.S. 15, (1971), 31-169.
- Roman 1976 P. Roman, Materiale aparținând perioadei de tranziție de la Eneolitic spre Epoca Bronzului în colecțiile Muzeului Județean Arad. Ziridava VI, (1976), 31-40.
- Roman 1976a P. Roman, Cultura Coțofeni, București, (1976).
- Roman, Németi 1978 P. Roman, J. Németi, Cultura Baden, București, (1978).
- Sava 2008 V. Sava, Situri ale finalului Epocii Cuprului din Câmpia de Vest. Analele Banatului, S.N. XVI, (2008), sub tipar.

List of illustrations

Plate I. 1. Carpathian Basin map, with the localization of Macea; 2. XIXth century map of Macea area, with the localization of „Topila” site.

Plate II. Aerial photographs, with the localisation of „Topila” site.

Plate III. Neolithic. 1-17. Kovács excavation (1955).

Plate IV. Neolithic. 1-15. Dörner’s field research (1955); 16-24. Kugelman’s field research (1973).

Plate V. Neolithic. 1-3. Kugelman’s field research (1973); 4. Susán’s donation (1966); 5-5a. Susán’s donation (1960).

Plate VI. Neolithic. Sava, Mărginean, Hurezan field research (2009).

Plate VII. Neolithic. Sava, Mărginean, Hurezan field research (2009).

Plate VIII. Neolithic. Sava, Mărginean, Hurezan field research (2009).

Plate IX. Neolithic. Sava, Mărginean, Hurezan field research (2009).

Plate X. Bronze Age. 1-1a. Susán’s donation (1960); 2-6. Kovács excavation (1955).

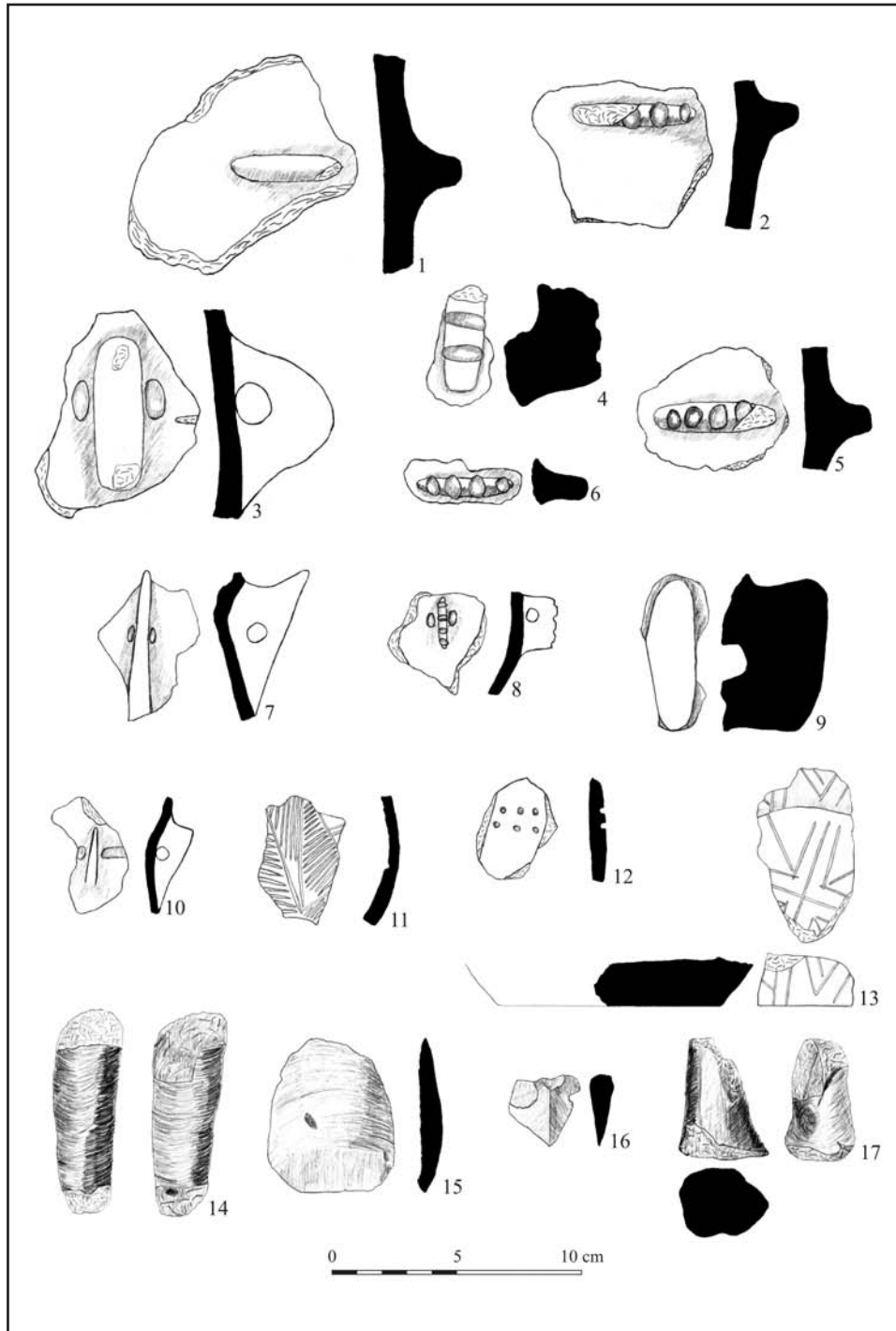
Plate XI. Bronze Age. 1. Susán’s donation (1960); 2-4. Dörner’s field research (1955); 5-6. Sava, Mărginean, Hurezan field research (2009); 7-8. Susán’s donation (1960). III-IVth century A.D. 6. Kovács excavation (1955).

Plate XII. Bronze Age. 1a-c. Susán’s donation (1960).

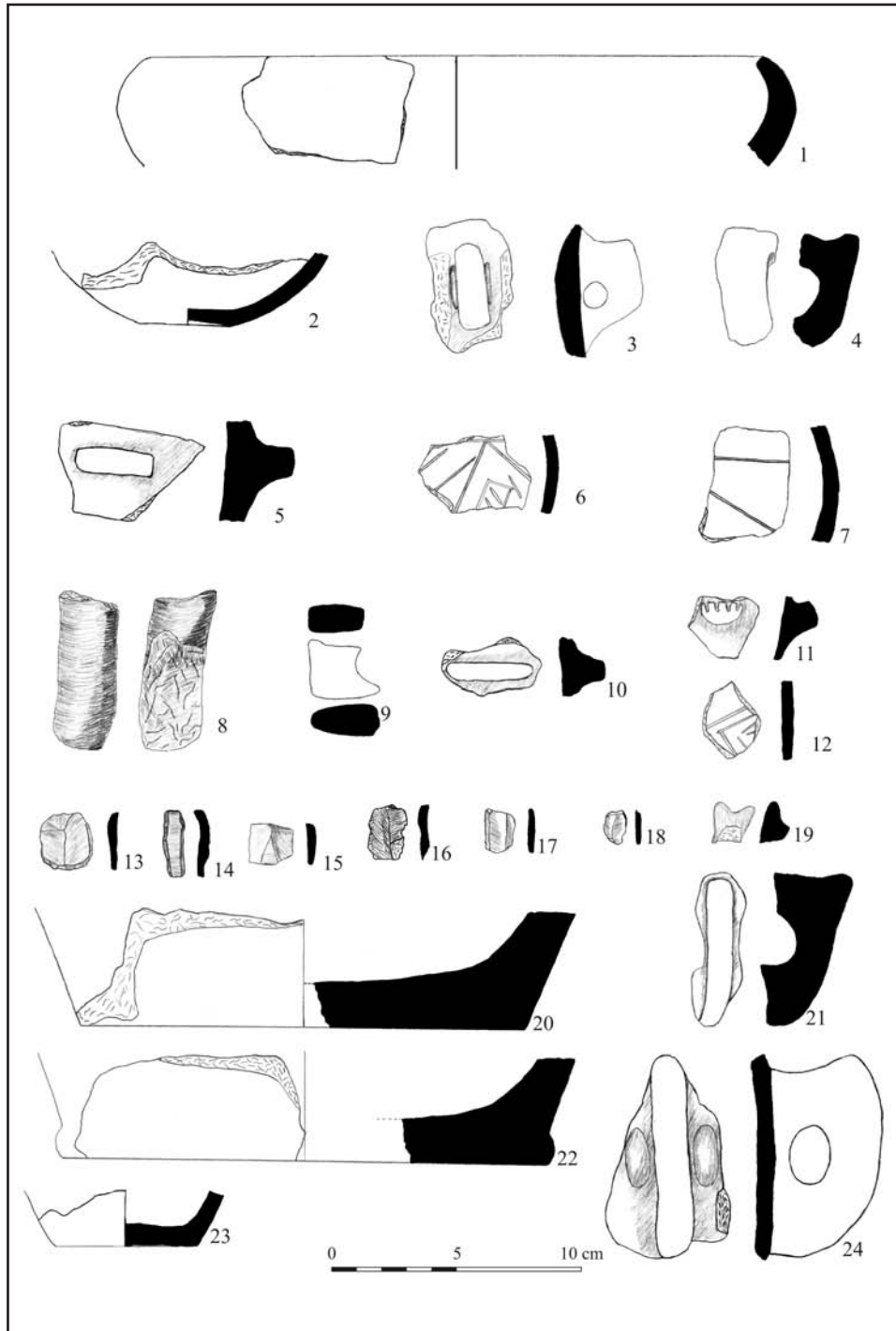

Planșa II. Fotografii aeriene ale sitului „Topila”.

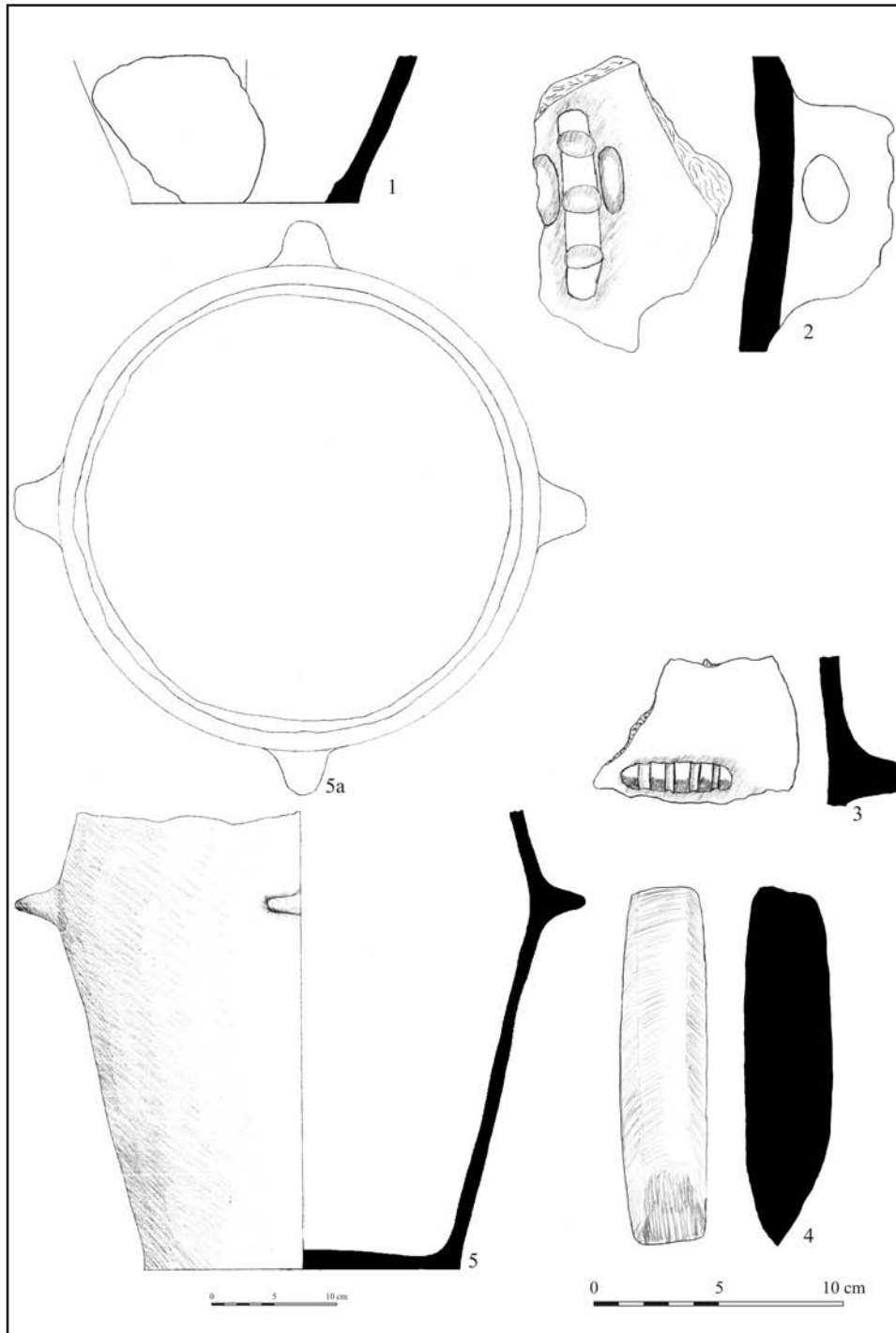

Planșa III. Neolitic. 1-17. Sondaj Kovács (1955).

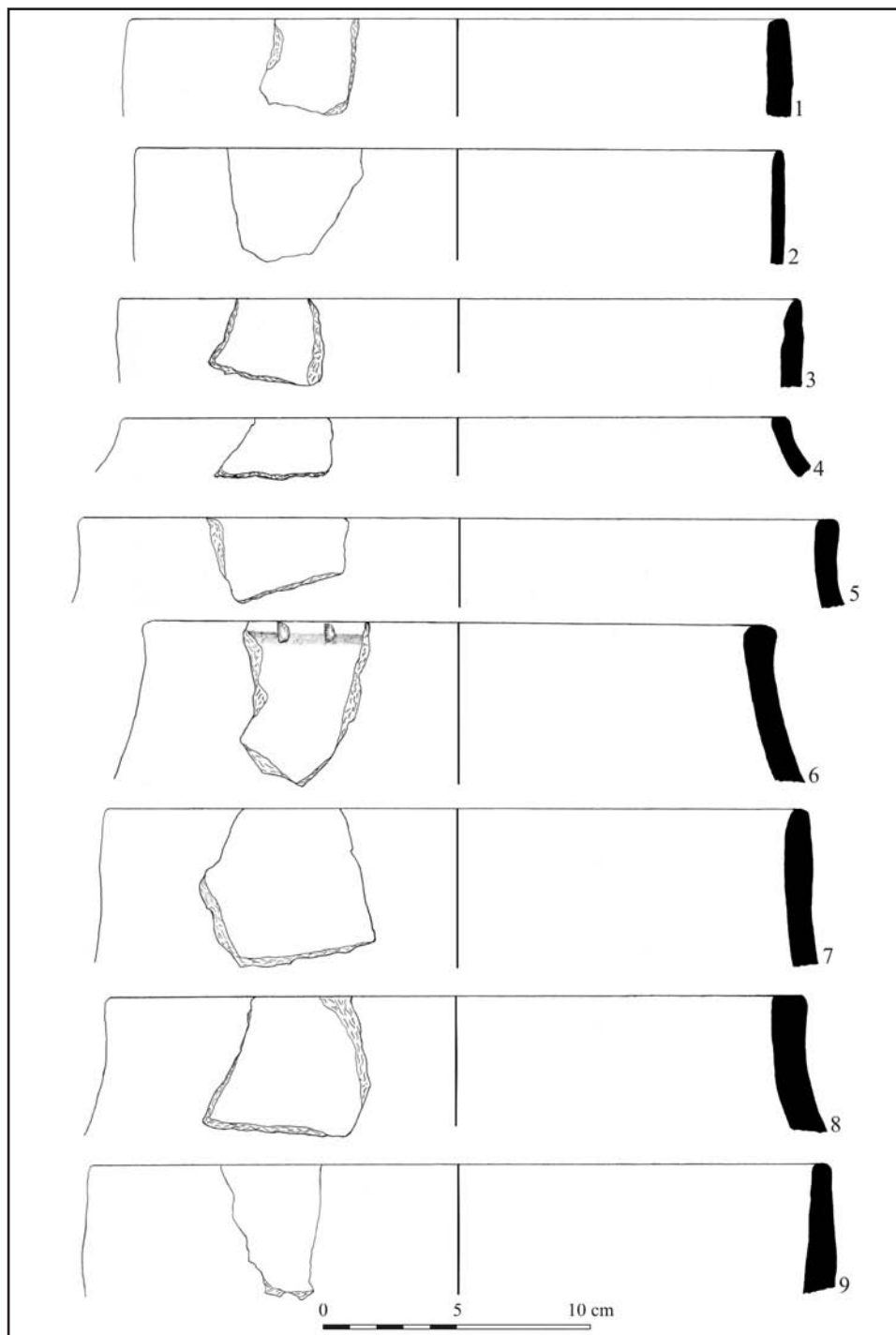

Planşa IV. Neolitic. 1-15. Cercetări Dörner (1955); 16-24. Cercetări Kugelman (1973)

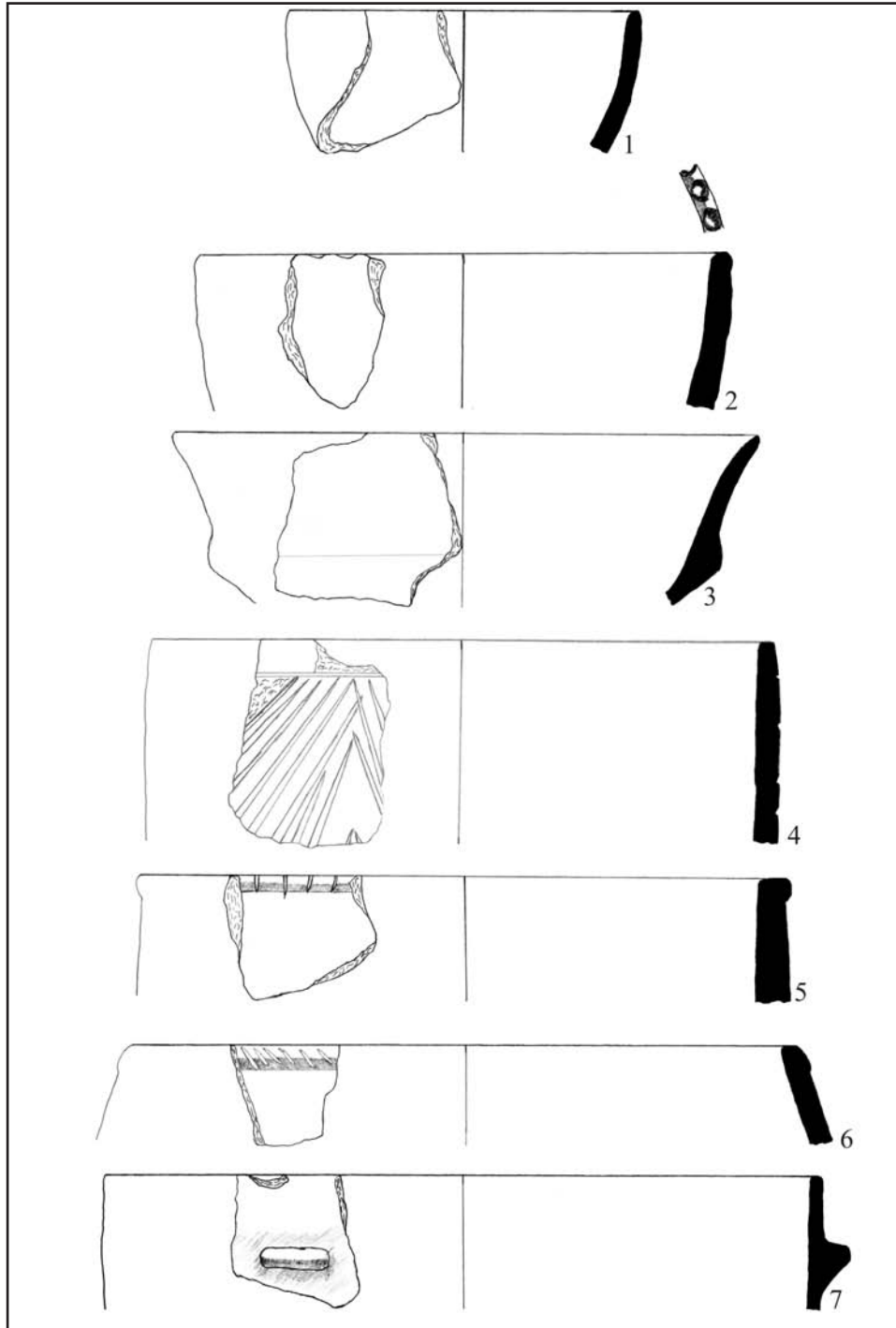

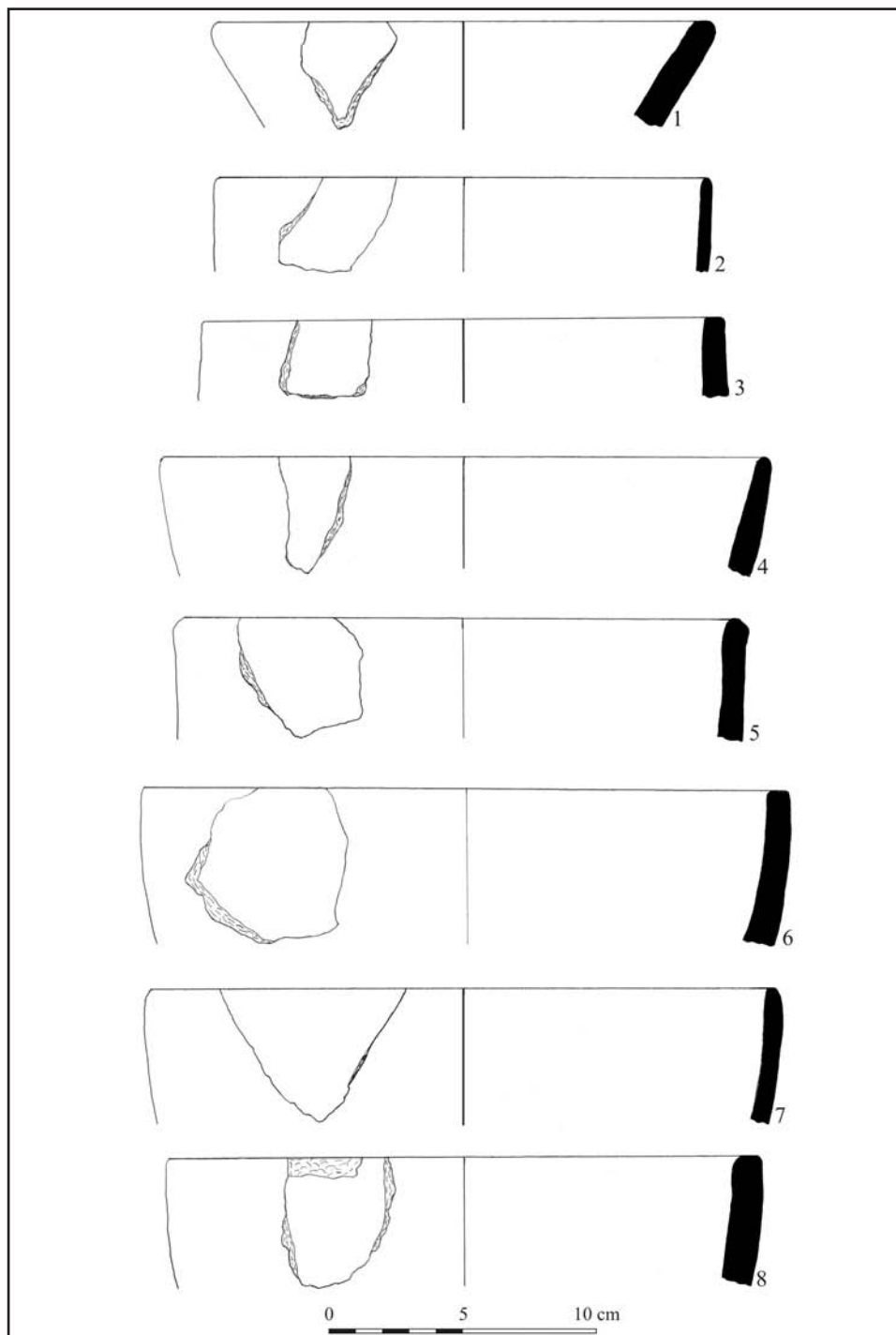
Planșa V. Neolitic. 1-3. Cercetări Kugelmann (1973); 4. Donație St. Susan (1960)

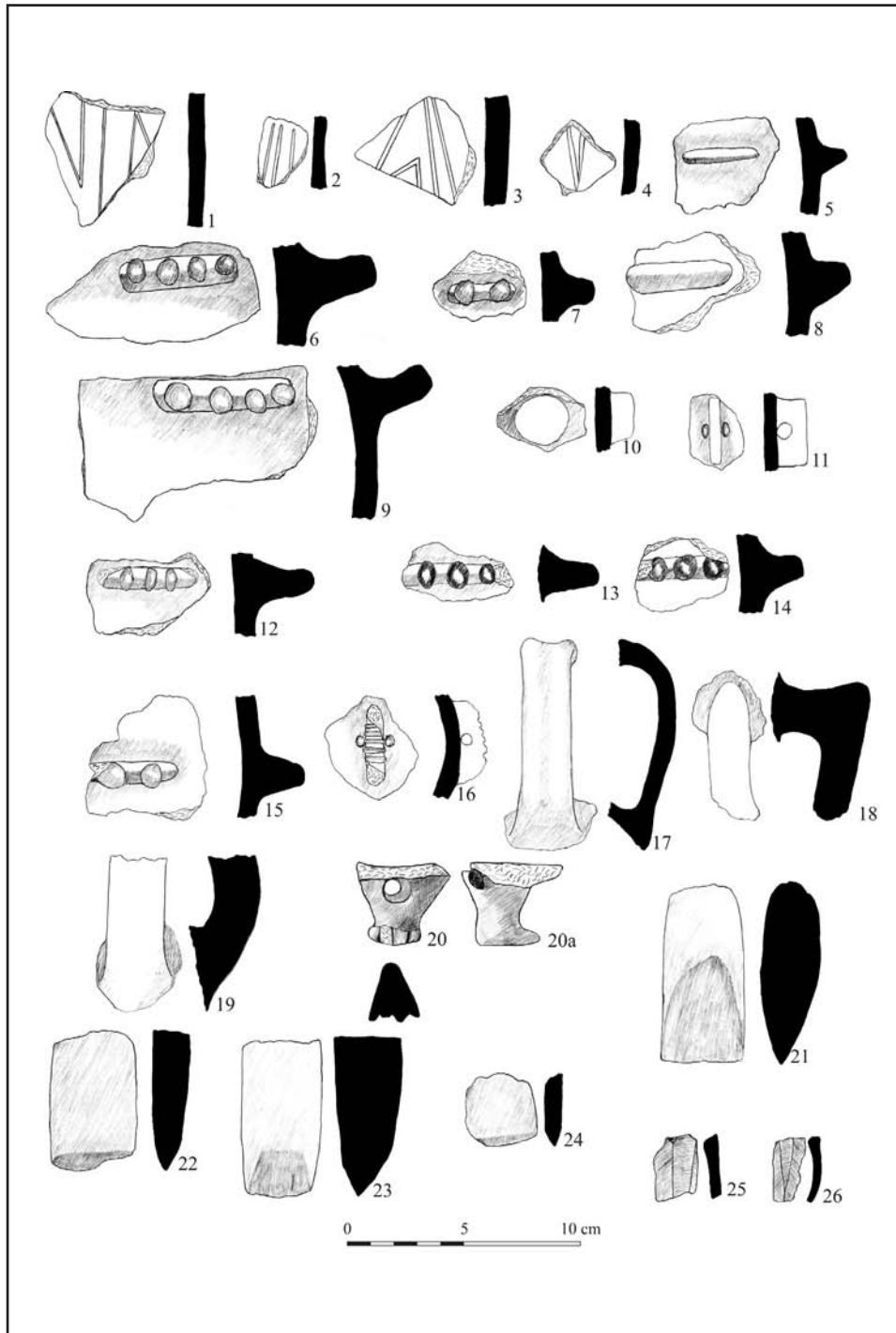
Planșa VI. Neolitic. Cercetări Sava, Mărginean, Hurezan (2009).

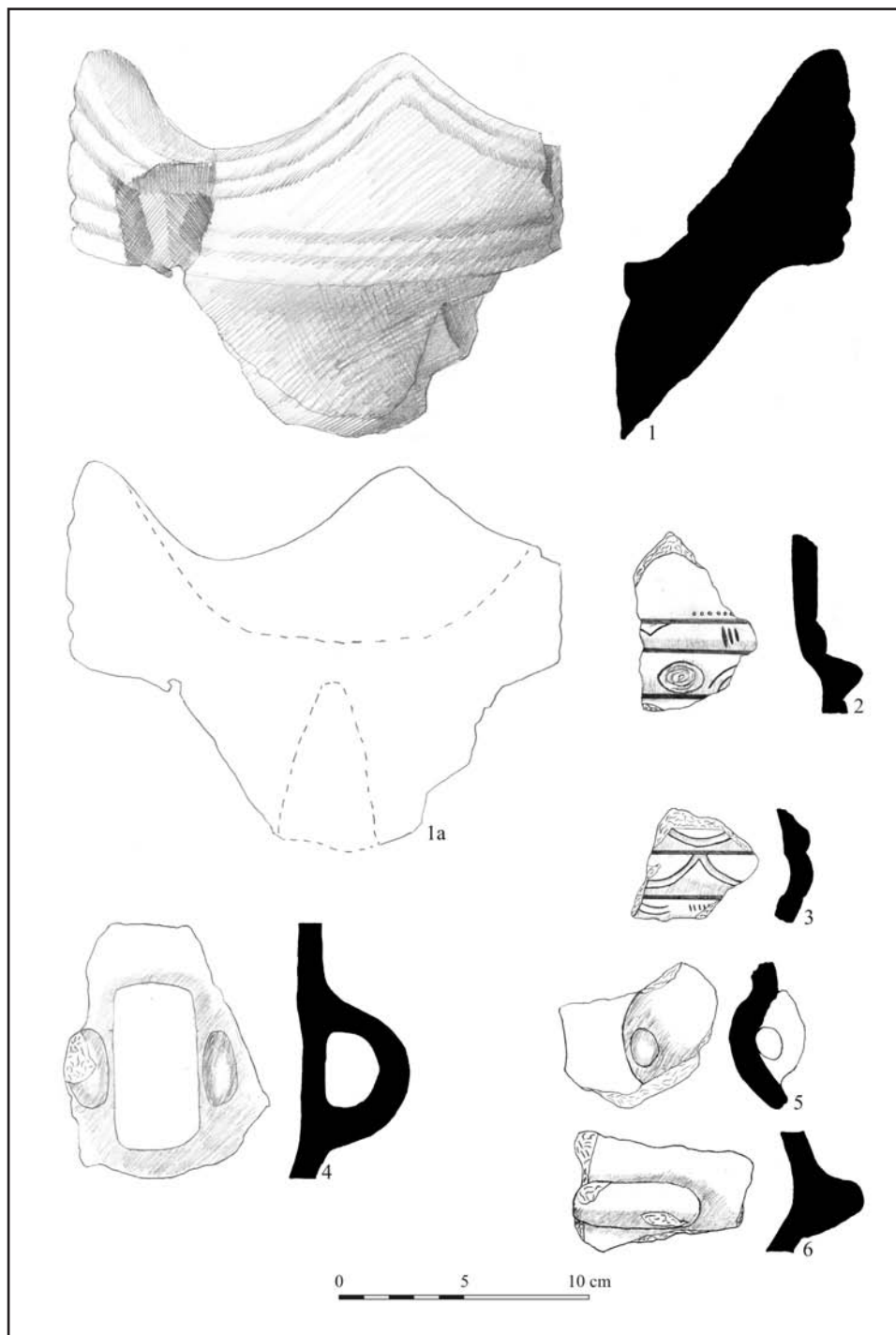
Plaușă VII. Neolitic. Cercetări Sava, Mărginean, Hurezan (2009).

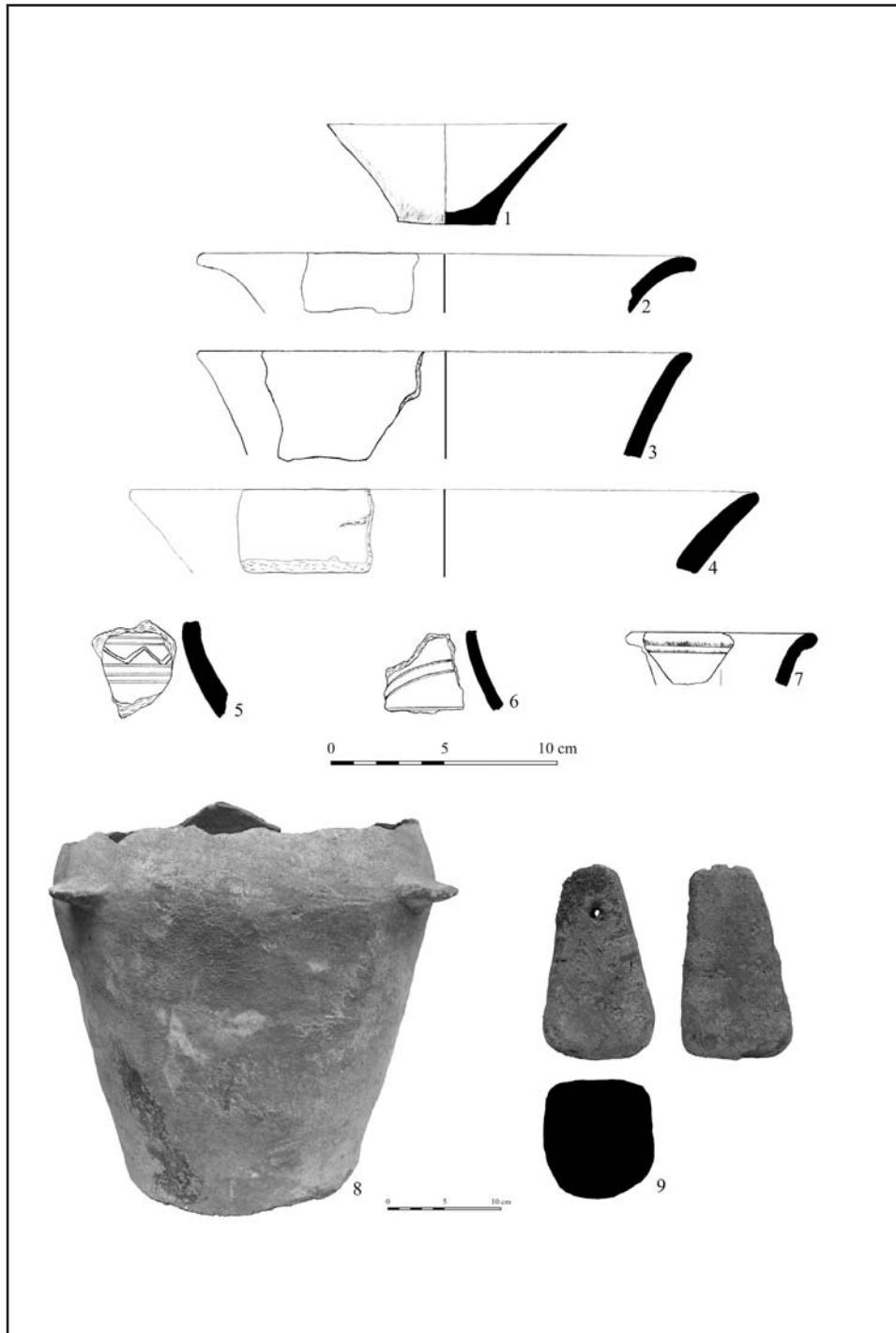
Planşa VIII. Neolitic. Cercetări Sava, Mărginean, Hurezan (2009).

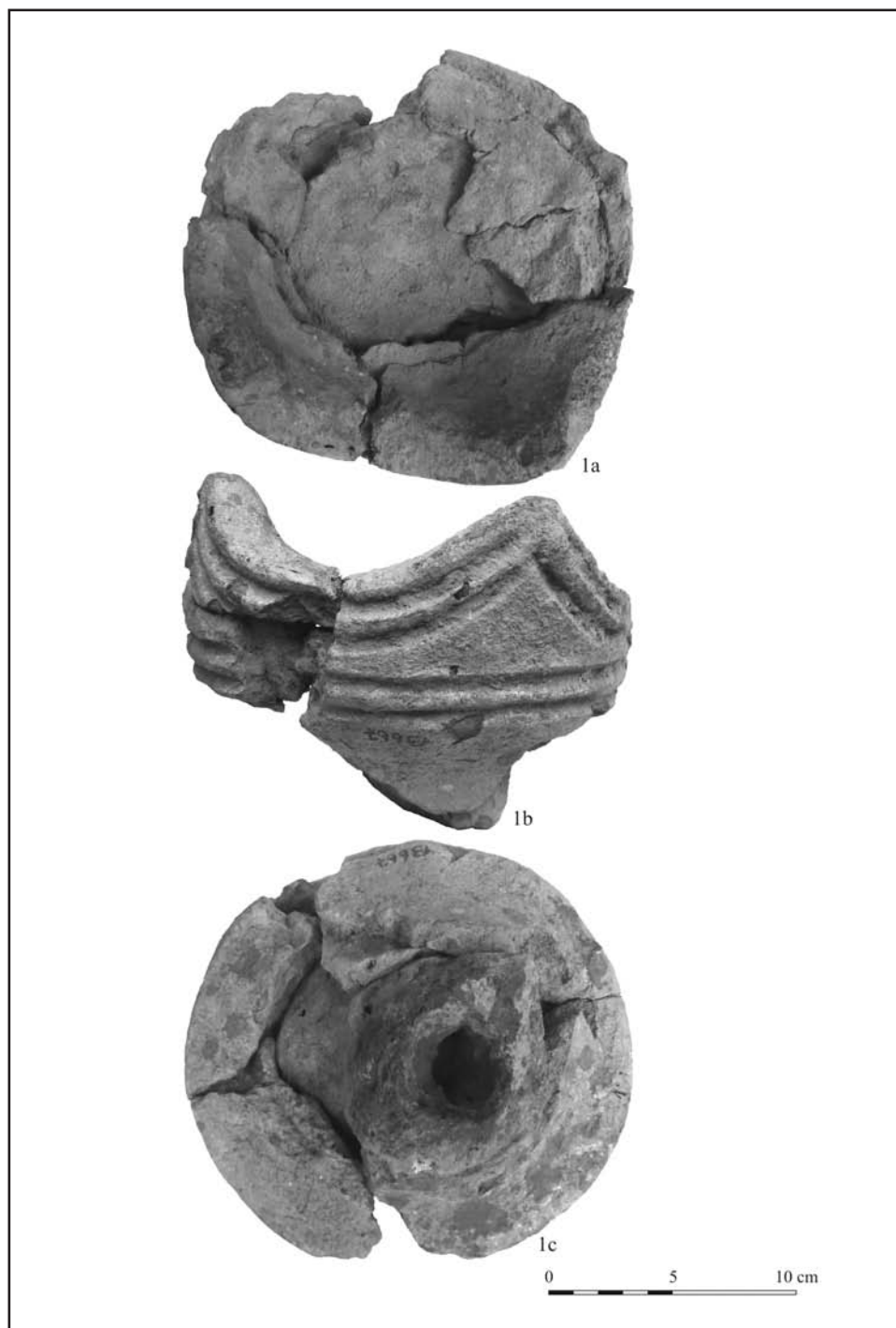
Planșa IX. Neolitic. Cercetări Sava, Mărginean, Hurezan (2009).

Planşa X. Epoca Bronzului. 1-1a. Donație Susán (1960); 2-6. Sondaj Kovács (1955).

Planșa XI. Epoca Bronzului. 1. Donație Susán (1960); 2-4. Cercetări Dörner (1955); 5-6. Cercetări Sava, Mărginean, Hurezan (2008); 7-8. Donație Susán (1960). Secolul III-IV d. Hr. 6. Sondaj Kovács (1955).

Planșa XII. Epoca Bronzului. 1a-c. Donație Susán (1960)